

УДК 342.951 : 351

Волоско Я. О., здобувач кафедри адміністративного та інформаційного права ННІ права та психології НУ «Львівська політехніка»

Причинно-наслідкові зв'язки трудової міграції населення України

Стаття присвячена вивченню процесу трудової міграції в усіх його проявах та різноманітностях, оскільки масові переміщення працересурсного потенціалу, незалежно від того, якими умовами і чинниками вони викликані, відчутно змінюють ситуацію на ринках праці та суттєво впливають на соціально-економічний розвиток окремих регіонів держави та зарубіжних країн.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, міжнародний ринок праці, економічне середовище, глобалізація.

Стаття посвящена изучению процесса трудовой миграции во всех его проявлениях и разнообразия, поскольку массовые перемещения трудоресурсного потенциала, независимо от того, какими условиями и факторами они вызваны, ощутимо меняют ситуацию на рынках труда и существенно влияют на социально-экономическое развитие отдельных регионов страны и зарубежных стран.

Ключевые слова: миграция, трудовая миграция, международный рынок труда, экономическая среда, глобализация.

The article is devoted to the study of the process of migration in all its forms and diversity since mass movement as labor resources, no matter what the conditions and factors they caused, significantly change the situation on the labor markets and significant impact on the socio-economic development of certain regions of the country and abroad countries.

Keywords: migration, labor migration, international labor market, economic environment, globalization.

Постановка проблеми. Сучасні міграційні процеси не лише суттєво змінюють загальний обсяг пропозиції робочої сили на регіональних ринках праці, але й докорінно впливають на її якість через неоднакову участь у трудовому міграційному русі носіїв різних якісних характеристик.

Все це вимагає глибокого осмислення та вивчення причинно-наслідкових зв'язків трудових міграцій населення, виявлення та визначення їх сучасних домінуючих тенденцій, а головне — розробки організаційно-економічного механізму регулювання трудового міграційного руху населення і управління територіальною мобільністю працересурсного потенціалу і на макрорівні, і на рівні регіону в контексті трансформації соціально-економічної системи. Нині особливо гостро в Україні постають питання щодо необхідності розробки та реалізації активної та ефективної державної політики щодо регулювання трудових міграційних процесів.

Аналіз досліджень даної проблеми. Упродовж останніх років побачила світ значна кількість наукових публікацій, у яких всесторонньо висвітлювались питання міграції загалом та трудової міграції, зокрема. Значний вклад в дослідження вказаних питань внесли такі українські вчені, як М. Долішній, С. Дорогунцов, А. Доценко, Я. Жупанський, А. Загробська, Ф. Заставний, С. Копчак, Ю. Корчак-Чепурківський, Е. Лібанова, В. Онікієнко, Т. Петрова, Ю. Пітюренко, С. Пирожков, О. Пісун, І. Прибиткова, М. Птуха, Ю. Римаренко, В. Стешенко, С. Стеценко, Н. Тиндик, В. Товкун, О. Хомра, О. Шаблій, М. Шаленко, Л. Шепотько та інші.

Мета статті полягає у дослідженні нинішніх умов міграційної політики держави, зокрема стосовно трудової міграції української робочої сили, що повинна передбачити

систему правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів, а також інформаційне забезпечення урядовими структурами, громадськими організаціями і об'єднаннями упорядкування міграційного простору, регулювання міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури.

Виклад основного матеріалу. Серед основних причин зовнішньої трудової міграції населення України, які мають в основному економічний характер, науковцями визначаються такі:

— низький рівень економічного розвитку України і, відповідно, умов життєдіяльності порівняно з розвинутими країнами;

— низька вартість робочої сили відносно країн, куди мігрує населення України;

— безробіття та високий рівень бідності в Україні;

— вплив міжнародного руху капіталу і транснаціональних корпорацій [1].

Міграційна рухливість взагалі у світі характеризується зростанням міграційних потоків, у тому числі і через Україну завдяки її особливому географічному й економічному становищу.

Останні десятиліття в Україні спостерігається підвищення мобільності трудових ресурсів, особливо висока інтенсивність закордонних трудових поїздок, помітно знизилась інтенсивність стаціонарної міграції (яка пов'язана зі зміною прописки та фіксується державною статистикою) [2, с. 37-40]. Водночас широкого розвитку набула майже відсутня за радянських часів форма міграційного руху населення — зовнішня трудова міграція. З огляду на сказане вище, можна визначити наступні негативні ознаки підвищення міграційної рухливості населення України:

— негативний вплив міждержавної міграції на чисельність населення. Українські вчені прогнозують, що у 2026 р. населення України зменшиться до 42 млн. осіб. А зростання рівня міграції з України означатиме, що населення країни скорочуватиметься дедалі загрозливішими темпами, особливо зважаючи на тенденцію до збільшення кількості трудових мігрантів, які назавжди залишаються в країнах, куди вони виїхали на заробітки [3, с. 48-49];

— утрата через зовнішню трудову міграцію висококваліфікованої робочої сили і передусім наукових кадрів. У спеціальній доповіді Уповноваженого з прав людини наводилася така цифра експертної оцінки, яка свідчить, що у зв'язку з виїздом наукових та висококваліфікованих спеціалістів втрати України в грошовому еквіваленті становлять понад 1 млрд. дол. США на рік. За останні роки Україна, надавши інтелектуальну допомогу майже всім розвинутим країнам світу, сама опинилася перед проблемою збереження свого людського та інтелектуального потенціалу, адже до 30% українських учених працюють сьогодні на економіку зарубіжних країн [4, с. 15];

— підвищення відсотка трудових мігрантів із прикордонних і депресивних регіонів;

— зростання обсягів трудової міграції до країн Західної Європи, що ставить перед ними принаймні дві актуальні проблеми: що робити з мільйонами людей, які прагнуть отримати доступ до західних економічних можливостей, свобод та соціальних пільг, та яким чином забезпечити безконфліктну та ефективну інтеграцію трудових мігрантів у нові суспільства.

Трудова міграція як складне соціально-економічне явище потребує регулювання з боку державних структур та економічних органів управління, інакше вона трансформується у саморегульовану та некеровану систему, що призводить до негативних наслідків.

На наш погляд, міграційна політика України повинна ґрунтуватися насамперед, на наступному:

- створенні національної законодавчої бази у сфері трудової міграції;
- підписанні двох- та багатосторонніх угод щодо регулювання міждержавних переміщень робочої сили;
- забезпеченні стабільності надходження в країну валютних переказів трудових мігрантів та їх ефективного використання;
- сприянні розвантаженню національного ринку праці через зняття бар'єрів для виїзду тих категорій працівників, які не користуються попитом всередині держави;
- обмеженні виїзду працівників із тих галузей економіки, де існує попит на робочу силу;
- поліпшенні ситуації на вітчизняному ринку праці шляхом залучення реемігрантів, які набули професійних знань та досвіду роботи за кордоном;
- регулюванні впливу у небажаних масштабах працівників дефіцитних спеціальностей.

Ставлення держави до трудової міграції, як показує світовий досвід, може бути пасивним і активним. У першому випадку – нестворення державою жодних перешкод для виїзду і пасивна допомога тим, хто бажає виїхати, забезпечення для потенційних мігрантів організаційних і правових можливостей задля реалізації їх міграційних намірів. У другому випадку – це активний вплив на характер і напрямки потоків трудової міграції шляхом безпосередньої участі у їх формуванні: підготовка кадрів за “експортними” спеціальностями і організація їх виїзду за кордон на тимчасову роботу, сприяння створенню іноземними фірмами робочих місць в Україні тощо. Тому конкретні напрями регулювання експорту робочої сили залежать від обраної міграційної стратегії держави, її активної або пасивної позиції щодо виїзду громадян за кордон з метою працевлаштування.

Державне регулювання експорту робочої сили в Україні має на меті:

- по-перше, створення можливостей працевлаштування трудових мігрантів за кордоном;
- по-друге, захист основоположних прав та інтересів трудових мігрантів, потре, посилення економічного ефекту від трудової міграції.

Створення можливостей працевлаштування українських громадян за кордоном передбачає розробку законодавчої та нормативно-правової бази щодо регулювання трудової міграції

Отже, трудові міграції населення України – це складний процес, що здійснюється під впливом як економічних, соціальних, демографічних, психологічних, так і політичних, нормативно-правових та інших факторів. За умов реформування економіки та трансформації всієї соціально-економічної системи, а також у зв'язку з демократизацією суспільного життя, економічною кризою та падінням життєвого рівня переважної більшості населення країни характер, обсяги, склад і спрямованість внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків зазнали суттєвих змін і набули нового значення [5].

Наукові дослідження підтверджують, що соціально-економічним підґрунтям трудової міграції виступає певна незбалансованість між попитом та пропозицією робочої сили на вітчизняних та закордонних ринках праці. У нинішніх умовах ринок праці визначає мотиви та спрямованість значної частини міграційних пересувань як всередині самої України, так і поза її межами. Але, на жаль, доводиться констатувати,

що відбувається цей процес без належного державного контролю та регулювання, або за його надто слабкої участі [6, с. 297-315].

Опрацювання достатньої кількості зарубіжної та вітчизняної наукової літератури з даної проблематики дозволяє стверджувати, що світовою практикою набуто чималий досвід управління трудовим потенціалом у системі розвинутих ринкових відносин, де питання зайнятості населення регулюються досконалим ринком праці та високою міграційною рухливістю населення.

На наше переконання, явище трудової міграції повинно досліджуватися на основі з'ясування суперечливої єдності як внутрішніх, так і зовнішніх сторін його характеристики, що проявляються у суспільному житті. В якості останніх можуть бути представлені такі форми трудової міграції, які можна класифікувати за наступними критеріями: територіальною спрямованістю працеміграційних потоків; категоріями працівників (працівники-мігранти, сезонні працівники, стажисти, котрі працюють за наймом, особи, зайняті у межах договорів підряду); статево-віковою структурою трудових мігрантів; освітнім рівнем; тривалістю виконуваних за кордоном робіт; видами діяльності тощо. Саме ці форми виступають проявами сутності трудової міграції. Згадка про них на стадії з'ясування суті явища трудової міграції не є випадковою чи формальною. Завжди першим щаблем пізнання будь-якої сутності виступає стадія емпіричного аналізу, коли за формою виявлення, що є видимою стороною дійсності, з'ясується глибинна суть явищ і процесів, а лише згодом здійснюється зворотній рух, який дозволяє виявити чому і яким чином глибинна сутність отримує саме таку, а не іншу форму виявлення [7, с. 37-40].

Якщо форми виявлення трудової міграції, завдяки своїй очевидності (адже вони виступають на поверхні явищ суспільного життя) особливих дискусій серед дослідників не викликають, то проблеми сутнісних форм явища трудової міграції, на наш погляд, належним чином ще навіть і не сформульовані. І це не випадково, адже категорія „трудова міграція” є економічною абстракцією такого типу зв'язків, які зумовлені розвитком сучасних глобалізаційних процесів. Це поняття адекватне новітнім інтеграційним економічним системам [8, с.73-79].

Трудову міграцію можна характеризувати, насамперед, як суперечливу єдність інтеріогенеративної та екстеріогенеративної сутнісних форм (з огляду на причини виникнення).

Інтеріогенеративна (з англ. interior – внутрішній, generative – той, що породжує) форма та відповідна їй інтеріогенеративна частина міграційного потоку визначаються необхідністю та можливістю здійснення міждержавного руху робочої сили всередині інтегрованих економічних систем. Ключовою характеристикою інтеріогенеративного міграційного потоку є те, що він забезпечує збалансованість ринків праці в інтегрованих системах (наприклад, у Європейському Союзі), усуваючи існуючі диспропорції при використанні трудового потенціалу, які були спричинені нерівномірним розвитком країн інтегрованої системи, неспівпадіннями у часі фаз економічного циклу, асинхронністю заходів економічної політики різних країн інтегрованої системи щодо створення сприятливого інвестиційного клімату, відмінностями у заходах соціальної політики цих держав.

У свою чергу, екстеріогенеративна (з англ. exterior – зовнішній, generative – той, що породжує) форма та відповідна їй екстеріогенеративна частина міграційного потоку породжені дією чинників зовнішнього, стосовно інтегрованої системи, характеру

дії. Якщо інтеріогенеративна трудова міграція є внутрішньонеобхідною, а тому природною частиною міграційного потоку, то екстеріогенеративна — зовнішньою, а тому надлишковою його частиною. Ці форми перебувають у внутрішній суперечливій єдності. Така двоякість і пов'язаний з нею поділ трудового міграційного потоку на інтеріогенеративний та екстеріогенеративний обумовлені наявністю інтегрованих економічних систем.

Визначення суперечливої єдності інтеріогенеративної та екстеріогенеративної форм як сутнісних форм трудової міграції викликане необхідністю з'ясування якісних відмінностей саме сучасного етапу здійснення трудових міграційних процесів. Проблема лише в тому, що цьому явищу притаманні такі риси, яких не було і не могло бути на попередніх етапах історичного розвитку. Саме з кінця XIX ст. до першої половини XX ст. трудова міграція визначалася чинниками економічного та політичного біженства, воз'єднанням сімей, релігійними і расовими мотивами, природними та соціальними катаклізмами. Інстинкт самозбереження, пошук кращого майбутнього для себе, своїх сімей, релігійних та національних кланів змушував людей мігрувати. Окрім того, нерівномірність економічного розвитку країн „світового центру” та „світової периферії” продовжує посилюватися, що безперечно посилює і мотивацію щодо міграції населення з периферійної частини світу до зони країн світового центру. Цей процес, як правило, супроводжується вибухом масових і потворних форм так званої нелегальної міграції, перетворюючи дану проблему у проблему загальносвітової безпеки. Але, починаючи з другої половини XX ст., в міжнародних економічних відносинах паралельно з дією чинників традиційного міграційного потоку започаткував свою дію і новий чинник розвитку трудових міграційних процесів, породжений формуванням у різних регіонах світу міжнародних економічних угруповань. Найбільш рельєфних і глибоких форм міжнародна економічна інтеграція набула у Західній Європі.

Створення спочатку Спільного ринку, який згодом перетворився у Європейський Союз, означало зняття бар'єрів на шляху міждержавного руху не тільки товарів і капіталів, а й робочої сили. Таке вільне переміщення населення перетворилося в одну із сутнісних рис характеристики сучасних міжнародних інтегрованих систем. Рух робочої сили перестає бути одновекторним і набуває флуктуаційного, маятникоподібного характеру, „обслуговуючи” країни Європейського Союзу, як країни до певної міри замкнutoї системи. Іншою стає і мотивація трудової міграції.

Основоположними мотивами трудової міграції виступають існуючі відмінності економічних, соціальних та правових параметрів всередині інтегрованої системи. Останні набувають інтеріогенеративного характеру, звідси і сам міграційний потік може бути визначений як інтеріогенеративний. На відміну від нього мотиви традиційної трудової міграції тепер окреслюються як екстеріогенеративні. Таким чином, сутнісна оцінка теперішнього етапу історичної еволюції процесу трудової міграції не може бути визначена однозначно, на основі тільки видозмін кількісного характеру. Якісна зміна полягає у тому, що сучасний трудовий міграційний процес характеризується як збереженням традиційних мотивів виїзду, так і стрімким посиленням маятникоподібного переміщення працездатного населення під впливом розвитку інтеграційних процесів. Ця двоякість мотивації трудової міграції дозволяє розглядати її крізь призму єдності інтеріогенеративної та екстеріогенеративної форм.

З'ясування суперечливої єдності сутнісних форм міграції має виняткове значення і для дослідження глибинних основ українського феномена трудової міграції. Україна

визначила свій європейський вибір, тому в міру поступового просування в напрямку європейського економічного середовища весь міграційний потік набуватиме все більш викристалізованих форм інтеріогенеративного та екстеріогенеративного характеру, що у свою чергу сприятиме більш обґрунтованій політиці регулювання трудовими міграційними процесами.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновок, що трудова міграція — складне економічне, соціальне та політичне явище, яке значною мірою впливає на склад трудових ресурсів країн-донорів та країн-реципієнтів, створюючи нову ситуацію на ринках праці, вносячи зміни (не завжди позитивні) у соціальне та політичне життя багатьох країн світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лапшина І.А. Міжнародна міграція робочої сили: український аспект (за матеріалами західних областей України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. екон. наук / І.А. Лапшина. — Тернопіль, 2002. — 17 с.
2. Позняк О. Масштаби зовнішніх трудових міграцій населення України / О. Позняк // Україна: аспекти праці. — 2002. — № 6. — С. 37–40.
3. Данюк В. Європа вивчає проблеми трудової міграції / В. Данюк // Україна: аспекти праці. — 1999. — № 2. — С. 48–49.
4. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном: Виступ Уповноваженого з прав людини у Верховній Раді України під час представлення Спеціальної доповіді Уповноваженого // Голос України. — 2003. — 15 квіт. — С. 15.
5. Мотивація праці та формування ринку робочої сили / за ред. П.Т. Саблука, О.А. Бугуцького. — К.: Урожай, 1993. — 356 с.
6. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. академ. НАН України В.М. Гесця. — К.: Ін-т екон. прогнозування, 2003. — С. 297–315.
7. Марюта А.Н. Математическая модель движения трудовых ресурсов промышленного региона / А.Н. Марюта, Л.Г. Миронова // Придніпровський науковий вісник. Економіка. — 1997. — № 49(60). — С. 37–40.
8. Миронова Л.Г. Оценка устойчивого состояния замкнутой динамической модели, описывающей движение населения и трудовых ресурсов промышленного региона / Л.Г. Миронова // Экономика: проблемы теории та практики. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. — Вип. 3. — С. 73–79.